

Голові Кіровоградської
обласної ради
Чорноіваненку О.А.

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
про результати розгляду звернень громадян,
що надійшли до Кіровоградської обласної ради та органів місцевого
самоврядування області у 2018 році порівняно з відповідним періодом
минулого року

I. Загальна інформація

Діловодство за пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) і скаргами громадян в органах місцевого самоврядування області ведеться з дотриманням вимог Закону України “Про звернення громадян”, Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, у засобах масової інформації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 року № 348; Класифікатора звернень громадян, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 858 “Про затвердження Класифікатора звернень громадян” (зі змінами); примірною Класифікатора звернення громадян, затвердженого керівником відділу з питань звернень громадян Апарату Верховної Ради України від 01 березня 2018 року, для використання в роботі зі зверненнями громадян органами місцевого самоврядування в області та складання щорічних звітів для Верховної Ради України; Указу Президента України від 07 лютого 2008 року № 109/2008 “Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування”, інших нормативних актів, зокрема роз'яснень Міністерства юстиції України від 03 травня 2012 року “Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи” щодо розмежування звернення громадянина та запиту на інформацію.

II. Інформаційно-аналітичні дані

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ
про звернення громадян, що надійшли до обласної ради у 2018 році
порівняно з 2017 роком

	Звідки надійшли	Кількість звернень		
		2018	2017	+(-)
I.	на особистому прийомі	90	94	-4
II.	надійшло поштою	50	68	-18
III.	через органи влади	7	15	-8

	Кіровоградську обласну державну адміністрацію	6	6	
	Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	1	1	
IV.	через засоби масової інформації (редакція газети “Сільське життя”)	1	0	+1
V.	Електронні петиції до обласної ради, що не набрали необхідної кількості голосів	4	0	+4
VI.	Засобами електронного зв'язку	21	18	+3
	РАЗОМ	173	195	-22

До обласної ради протягом 2018 року надійшло **173** звернення, що на 22 звернення громадян менше порівняно з відповідним періодом 2017 року (195).

Із загальної кількості звернень протягом 2018 року **на особистому прийомі** в голови обласної ради побувало **40 осіб**, у тому числі **50** громадян особисто подали звернення до обласної ради (**всього 90**).

Поштою на адресу обласної ради надійшло **50 звернень громадян**.

Через органи влади (Кіровоградську обласну державну адміністрацію надійшло **6 звернень громадян**), з питань:

перевірки роботи водоканалу по містах обласного значення та про формування цін, тарифів на водопостачання і водовідведення. Причин самоусунення голови обласної ради від перевірки водоканалу;

щодо порушення термінів розгляду звернень ОКВП “Дніпро-Кіровоград”; стосовно будівельних робіт на дитсадку “Зернятко”;

про залишення мистецького факультету педуніверситету в приміщенні по вул. Дворцова, 5/5, та збереження орендної плати за 1 грн;

про сприяння наданню матеріальної допомоги від депутатів обласної ради;

щодо незаконних, на думку заявника, дій працівників Благовіщенського БТІ.

Через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло **1** звернення щодо неякісного водопостачання в м. Помічна, високих тарифів, реконструкції водоочисних споруд.

Засобами електронного зв'язку (21 електронне звернення) з питань:

дій ОКВП “Дніпро-Кіровоград” щодо нарахування боргу за водовідведення через відсутність опломбування водолічильника;

про збереження філії “Бобринецький райавтодор” ДП Кіровоградський облавтодор;

пропозиції щодо перейменування Кіровоградської та Дніпропетровської областей на Дорошенківську та Святославську відповідно;

про порядок отримання земельної ділянки в м. Кропивницький (під гараж);

щодо директора НВО “Новомиргородська ЗШ І-ІІІ ст. № 2-ДНЗ “Новомиргородської районної ради”;

щодо ремонту дороги Новомиргород-Капітанівка;

про налагодження транспортного сполучення до с. Софіївка Компаніївського району та інших найближчих сіл із м. Кропивницький;

щодо питання про відповідальність секретаря Михайлівської сільської ради та звернення обласної ради до правоохоронних органів;

щодо допомоги в пошуку роботи у закладах освіти по м. Кропивницький;

щодо невиконання рішення суду про поновлення на посаді;

про проведення аудиту ОКВП “Дніпро-Кіровоград” щодо зменшення тарифів на водопостачання та водовідведення для міст обласного значення та повернення водоканалів до їх власності;

стосовно вартості путівок у бальнеологічній лікарні, м. Знам'янка;

щодо кримінального провадження Михайлівська сільська рада (голова);

про незадовільну роботу керівництва Олександрійської школи-інтернату;

щодо поведінки водія автобуса Покровське-Кропивницький і питання пільгового перевезення пенсіонерів;

щодо подальшого функціонування Миронівської ЗОШ І-ІІ ступенів Світловодської РДА;

про скасування рішення Компаніївської районної ради від 24 грудня 2017 року № 228 (освітній округ);

щодо об'єктивного розслідування злочину проти сина заявника та ініціювання присвоєння йому звання Героя України посмертно.

У газеті “Сільське життя” розміщено відкритий лист (1 звернення) щодо порядку створення ОТГ.

З електронними петиціями до обласної ради, що не набрали необхідної кількості голосів, звернулися 4 громадянина з питань:

про проведення аудиту в ОКВП “Дніпро-Кіровоград” щодо зменшення тарифу на воду, м. Світловодськ;

про створення Чорноліського природного парку;

відставка Президента України;

ремонт дороги в межах м. Кропивницький.

Зменшилася кількість **колективних звернень**, що надійшли до обласної ради, протягом 2018 року на 10 звернень **(38)** порівняно з 2017 роком **(48)**.

Колективні звернення переважно стосувалися питань освіти, науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності (роботи

дошкільних, загальних середніх, професійних (професійно-технічних), навчальних закладів); комунального господарства (плати за житло та комунальні послуги, тарифів; водопостачання, забезпечення питною водою).

Найбільше колективних звернень до обласної ради надійшло з м. Кропивницький (7); м. Олександрія (4), м. Новомиргород (7).

Повторних звернень до обласної ради протягом 2018 року надійшло 13 (у 2017 році - 4).

Неодноразових — 12 звернень (у 2017 році — 2).

Повторні та неодноразові звернення стосувалися **питань:**

забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації (діяльності органів юстиції, нотаріату та реєстрації актів цивільного стану; скарги на тяганину зі слідством, незаконні методи ведення слідства; скарги на працівників прокуратури);

охорони здоров'я (щодо вартості медичних послуг та страхування; дії та бездіяльність працівників охорони здоров'я, неналежне ставлення до хворих, робота лікувально-профілактичних закладів);

праці і заробітної плати;

питань освіти, науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності (роботи дошкільних, загальних середніх, професійних (професійно-технічних), навчальних закладів);

соціальної політики, соціального захисту населення (призначення, перерахунок, виплата трудової, соціальної пенсії; надання матеріальної допомоги);

комунального господарства (плати за житло та комунальні послуги, тарифів; дії та бездіяльність працівників комунальних служб та ЖЕО; забезпечення електроенергією).

житлової політики;

культури та культурної спадщини, туризму (діяльності закладів культури та мистецтва).

Наявність повторних звернень зумовлена тим, що на попередні звернення обласною радою надавалися роз'яснення стосовно алгоритму дій заявника, спрямованих на вирішення порушеного у зверненні питання. Якщо питання, порушені не входили до повноважень обласної ради, то такі звернення на підставі частини статті 7 Закону України “Про звернення громадян” пересилалися обласною радою за належністю відповідному органу чи посадовій особі, про що повідомлялося громадянам, які подали звернення. Однак громадяни продовжували повторно звертатися до обласної ради, оскільки порушені ними питання не вирішувалися по суті компетентними органами чи їх посадовими особами з невідомих причин, про що громадяни повідомляли обласну раду та клопотали про допомогу в остаточному вирішенні.

Неодноразові звернення громадян, що надходили до обласної ради з одного й того ж питання та надсилалися громадянами за короткий проміжок часу, а на попереднє звернення відповідь ще не надано або/чи надано обґрунтовану відповідь, проте автори з будь-яких причин продовжували надсилати звернення з таким самим змістом.

До розгляду таких звернень і з питань, що відносились до повноважень обласної ради, залучалися постійні комісії обласної ради, представники комунальних підприємств спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст області з урахуванням графіка роботи постійних комісій обласної ради відповідно до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

З категорією авторів:

від учасників бойових дій надійшло 2 звернення (зменшилось на 2); від інвалідів I, II, III груп - 15 звернень (збільшилось на 1); від ветеранів праці — 1; від одиноких матерів — 1 (збільшилось на 1); від багатодітних сімей — 2 (збільшилось на 1); учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — 3 (збільшилось на 2); від учасників АТО — 2 (зменшилось на 1); від членів сім'ї загиблих — 1 (зменшилось на 2); від переселенців або внутрішньо переміщених осіб — 3 (збільшилось на 3).

За соціальним статусом авторів звернень переважали пенсіонери — 31 та 3 пенсіонери з числа військовослужбовців; селяни — 19 (зменшилось на 18); працівники бюджетної сфери — 14.

За територіями:

Найбільше протягом 2018 року до обласної ради надійшло звернень із м. Кропивницький — 61 (зменшилось на 6); м. Знам'янка — 10 (збільшилось на 8); м. Олександрія — 12 (збільшилось на 4); Бобринецького району — 5 (збільшилось на 3); Кропивницького (Кіровоградського) району — 9 (зменшилось на 9); Новомиргородського району — 13 (зменшилось на 4); Новоархангельського району — 13 (збільшилось на 9); Олександрівського району — 6.

Всього питань, порушених у зверненнях, що надійшли до обласної ради протягом 2018 року — **186**.

Серед них найактуальнішими залишаються питання:

Порушене питання	2018	2017	+(-)
Аграрна політика і земельні відносини	12	29	-17
Соціальна політика. Соціальний захист населення	36	30	+6

Охорона здоров'я	14	14	
Комунальне господарство	40	20	-20
Забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації	21	12	9
Освіта, наука, науково-технічна, інноваційна діяльність та інтелектуальна власність	19	17	+2

Серед питань **аграрної політики і земельних відносин** ключовими були:
 невивплата орендної плати за користування земельним паєм (Знам'янський район;
 стосовно виділення земельної частки (паю) в натурі (на місцевості), Новомиргородський район);
 рейдерське захоплення земельного паю однією з агрофірм, що діють на території області (Кропивницький (Кіровоградський) район);
 надання земельної ділянки учасникам АТО для ведення особистого селянського господарства, для будівництва (Долинський район, м. Кропивницький);
 щодо перешкоджання користуванню громадським проїздом для провезення сільгосптехніки, для обробки землі селян (Новгородківський район);
 з питання про надання роз'яснення щодо отримання земельної ділянки у під гараж (м. Кропивницький).

Питання **соціальної політики, соціального захисту населення переважно** стосувалися отримання матеріальної допомоги від депутатів обласної ради на лікування, вирішення соціально-побутових проблем тощо відповідно до Порядку, затвердженого рішенням обласної ради від 18 листопада 2016 року № 182, та з інших питань соціального захисту населення.

Питання **охорони здоров'я** стосувалися:
 вартості медичних послуг і страхування;
 дій і бездіяльності працівників охорони здоров'я, неналежного ставлення до хворих;
 роботи лікувально-профілактичних закладів;
 забезпечення засобами лікування (Кропивницький (Кіровоградський) район);

Питання **комунального господарства** стосувалися:
 плата за житло та комунальні послуги, тарифи (м. Олександрія, м. Світловодськ, м. Кропивницький);
 водопостачання, забезпечення питною водою, діяльність ОКВП "Дніпро-

Кіровоград (Голованівський район, Добровеличківський район, смт Новгородка, Кропивницький (Кіровоградський) район, селище Нове, м. Олександрія, м. Знам'янка);

благоустрою території, будівництва і ремонту доріг (м. Кропивницький, Кропивницький (Кіровоградський) район, Новомиргородський район).

Питання забезпечення дотримання законності та охорони правопорядку, реалізації прав і свобод громадян, запобігання дискримінації стосувалися:

діяльності органів юстиції, нотаріату та реєстрації актів цивільного стану (Бобринецький район, Олександрівський район, м. Кропивницький);

скарги на тяганину зі слідством, незаконні методи ведення слідства (Бобринецький район, Олександрівський район, м. Кропивницький); скарги на працівників прокуратури (Олександрівський район);

виконання судових рішень (Олександрівський район).

Питання освіти, науки, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності стосувалися:

роботи дошкільних, загальних середніх, професійних (професійно-технічних), фахових передвищих та вищих навчальних закладів, освітніх програм, тестування (Гайворонський район, Світловодський район, Новомиргородський район);

освітніх округів, опорних шкіл (Компаніївський район);

діяльності закладів позашкільної освіти (Кропивницький (Кіровоградський) район, м. Кропивницький).

За результатами розгляду звернень громадян обласною радою:

вирішено позитивно (вжито заходів) — 48;

відмовлено у задоволенні — 3 (стаття 15 Закону України “Про звернення громадян”);

дано роз'яснення — 59;

звернення, надіслані за належністю відповідно до статті 7 Закону України “Про звернення громадян” — 58;

звернення, що не підлягали розгляду відповідно до статей 8 і 17 Закону України “Про звернення громадян” — 5.

III. Особистий прийом громадян

Протягом 2018 року головою обласної ради проведено **11 особистих прийомів** громадян (у 2017 році — 9), що здійснювалися відповідно до графіка прийомів, затвердженого розпорядженням голови обласної ради від 29 листопада 2010 року № 310-гр “Про порядок особистого прийому громадян”.

На особистих прийомах голови обласної ради побувало **40 осіб (у 2017 році — 27 осіб)**.

Найбільше громадян побувало на особистому прийомі з м. Кропивницький.

З метою створення належних умов для реалізації громадянами права особисто звертатися до органів місцевого самоврядування, графік прийому громадян головою обласної ради (друга середа кожного місяця) оприлюднено на офіційному сайті обласної ради www.oblrada.kr.ua (розділ “Звернення”), та доведено до відома голів районних рад, районних державних адміністрацій, керівників комунальних підприємств, установ і організацій спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст Кіровоградської області, з проханням розмістити інформацію стосовно графіка особистого прийому голови Кіровоградської обласної ради в доступних місцях адміністративних приміщень; у вестибюлі адміністративного приміщення обласної ради та обласної державної адміністрації в інформаційному електронному табло також розміщено інформацію про графік прийому громадян головою обласної ради.

Одночасно під час особистих прийомів головою обласної ради як депутатом обласної ради здійснюється прийом виборців — мешканців області. Так, протягом звітнього періоду надано матеріальну допомогу на лікування громадян із таких районів: м. Кропивницький (найбільше) м. Олександрія, Вільшанський, Гайворонський, Знам'янський, Новоархангельський, Новомиргородський, Світловодський, Устинівський райони.

Інформацію про прийом виборців депутатами обласної ради сьомого скликання оприлюднено на офіційному сайті обласної ради у розділі “Обласна рада” - “Депутатський корпус”.

До розгляду звернень активно залучалися структурні підрозділи Кіровоградської обласної державної адміністрації, до компетенції яких належало вирішення цих питань.

Також на офіційному веб-сайті обласної ради передбачено можливість громадян подавати **електронні петиції** відповідно до статті 23-1 Закону України “Про звернення громадян”.

Протягом звітнього періоду електронні петиції, оприлюднені на офіційному веб-сайті обласної ради та які в установлений строк не набрали необхідної кількості голосів на їх підтримку, після завершення строку збору підписів на їх підтримку розглядалися як звернення громадян (всього — 4) відповідно до цього Закону.

Електронні петиції, що не набрали необхідної кількості голосів, стосувалися наступних питань:

прохання проведення аудиту ОКВП “Дніпро-Кіровоград” щодо зменшення тарифів на водопостачання та водовідведення для міст обласного значення та повернення водоканалів до їх власності (розглядалося постійною комісією обласної ради з питань власності; роз'яснено, що зазначене питання належить до виключної компетенції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг);

про створення Черноліського національного природного парку (дано роз'яснення);

щодо добровільної відставки президента України (роз'яснено положення Конституції України);

про відновлення дороги від вулиць Юрія Коваленка до гаражного кооперативу “Мрія”, що в м. Кропивницький (надіслано до міської ради міста Кропивницького для розгляду за належністю).

Кожне звернення, що надійшло на адресу обласної ради протягом звітного періоду, було розглянуто відповідно до вимог Закону України “Про звернення громадян”, з урахуванням плану роботи обласної ради на 2018 рік, графіків роботи постійних комісії обласної ради.

IV. У розрізі районів області

До районних рад, міських рад обласного та районного значення, сільських, селищних, рад, районних рад у містах надійшло всього **53659** звернення громадян, що на **883** звернень менше, ніж у 2017 році (**54542** звернення), з яких:

22291 надійшло поштою; **13902** громадян побували на особистому прийомі та подали звернення особисто; **1309** — через уповноважену особу; **9920** — через органи влади (найбільше у міських радах міст обласного підпорядкування — **8213**); **2** — через засоби масової інформації; **86** — від інших органів, установ, організацій, **2552** — “Засобами електронного зв'язку” (найбільше у міських радах міст обласного підпорядкування — **623**, у районних в місті радах — **1742**), **3618** — “Засобами телефонного зв'язку” (найбільше у міських радах міст обласного підпорядкування — **3301**, у сільських радах — **201**), **36** електронних петицій, що не набрали необхідної кількості голосів (міська рада міста Кропивницького).

Збільшився кількісний показник **повторних** звернень серед таких органів місцевого самоврядування області, як районні ради (на 5 звернень), міські ради міст районного підпорядкування (на 8 звернень), районні в місті ради (на 36 звернення).

Значно зріс показник **неодноразових** звернень (*звернення громадянина, що надходить до органу влади з одного й того ж питання і надсилається громадянином за короткий проміжок часу, а на попереднє звернення відповідь ще не надано, або/чи надано обґрунтовану відповідь, проте автор із будь-яких причин продовжує надсилати звернення такого самого змісту*), зокрема: у міських радах обласного підпорядкування (на 33 звернення порівняно з 2017 роком - 155), міських радах міст районного підпорядкування (на 16 звернень порівняно з 2017 роком — 2), районних у місті радах (на 65 звернень порівняно з 2017 роком — 9), сільських радах (на 54 звернення

порівняно з 2017 роком — 240).

Також збільшився показник **масових звернень**, що надійшли до органів місцевого самоврядування області (*звернення, що надходять до органу влади у великих кількостях від різних громадян із однаковим змістом чи суттю питання*), зокрема: у міських радах обласного підпорядкування (140 звернень у 2018 році, 0 — у 2017 році), сільських радах (135 звернень у 2018 році, 111— у 2017 році).

Кількість **колективних** звернень громадян збільшилась у міських радах обласного підпорядкування на 52 звернення (947 у 2018 році, 895 — у 2017 році), у селищних радах — на 73 (297 у 2018 році, 224 у 2017 році), у сільських радах — на 56 звернень (915 — у 2018 році, 859 — у 2017 році).

Протягом 2018 року громадяни порушували перед органами місцевого самоврядування області **54209 питань** (на 657 більше порівняно з 2017 роком — 54866).

Найбільше протягом 2018 року громадяни порушували у зверненнях до органів місцевого самоврядування області **питання**:

аграрної політики і земельних відносин (6435 звернень, збільшилося на 399);

транспорту і зв'язку (3826 звернень, збільшилося на 955);

соціального захисту (16737 звернень, збільшилося на 2876);

комунального господарства (10445 звернень, зменшилося на 1561);

житлової політики (3110 звернень, зменшилося на 546);

інші питання (5049 звернень, зменшилося на 2212).

За **категоріями громадян** до органів місцевого самоврядування області протягом звітного періоду найчастіше зверталися: учасники війни, “діти війни”, інваліди війни, учасники бойових дій, ветерани праці, інваліди, одинокі матері, багатодітні сім'ї, учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, інші категорії громадян.

За **соціальним станом їх авторів** до органів місцевого самоврядування області протягом 2018 року здебільшого зверталися пенсіонери; робітники, селяни; працівники бюджетної сфери; військовослужбовці; підприємці; безробітні; інші.

За підсумками розгляду **53659** звернень громадян органами місцевого самоврядування області у 2018 році найбільший показник має результат **“вирішено позитивно”** — 30375; на значну кількість інших звернень **“дано роз'яснення”** — 20029, **“надіслано за належністю”** — 1512 звернень, **“не підлягає розгляду”** — 4, **“відмовлено у задоволенні”** — 520; **“повернуто авторові”** — 3, **“чекати остаточної відповіді”** — 1216.

Серед районних рад області протягом 2018 року **найбільше звернень громадян** надійшло до органів місцевого самоврядування Благовіщенського району — 1571 звернень.

Серед міських рад міст обласного підпорядкування лідирує міська рада міста Кропивницького — 20519 звернень.

Серед міст районного підпорядкування найбільше звернень громадян отримала Маловисківська ОТГ — 1779 звернень.

Серед селищних рад області найбільше звернень надійшло до селищних рад м. Світловодська — 607 звернень.

Серед сільських рад найбільше звернень надходило до сільських рад Знам'янського району — 1933.

В інформації, наданій обласній раді районними радами в довідках за підсумками роботи з розгляду звернень громадян, що надійшли до органів місцевого самоврядування області протягом 2018 року, зазначається, що органи місцевого самоврядування області тісно співпрацюють з органами виконавчої влади в напрямку виявлення та усунення причин, що спричиняють скарги, та постійно удосконалюють форми організації роботи зі зверненнями громадян.

Так, до розгляду звернень громадян у районах області долучаються депутати місцевих рад, звернення розглядаються постійними комісіями місцевих рад.

Графіки особистих і виїзних прийомів керівництвом місцевих рад розміщено на інформаційних стендах у приміщеннях органів місцевого самоврядування, постійно оприлюднюються в друкованих засобах масової інформації та на офіційних веб-сайтах місцевих рад.

Здійснюється постійний аналіз питань, що порушують громадяни у своїх зверненнях.

Підсумки розгляду звернень громадян розглядаються на засіданнях виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, об'єднаних територіальних громад

Запроваджено практику проведення головами районних рад особистих прийомів громадян більше ніж один раз на місяць.

Також, у довідках районних рад, об'єднаних територіальних громад звертається увага на необхідність більш глибокого вивчення запитів і проблем населення відповідно сільськими, селищними та міськими радами районів області, що сприяло б запобіганню надходжень звернень до районних рад. Одночасно зазначається, що збільшення кількості звернень може свідчити як про підвищення рівня довіри жителів до органів місцевого самоврядування, так і про накопичення, на жаль, низки невирішених проблем.

Результати аналізу звернень громадян, що надійшли до обласної, районних рад та органів місцевого самоврядування області за 2018 рік, підтверджують, що своєчасний та об'єктивний розгляд звернень громадян, задоволення їх прав та охоронюваних законом інтересів залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності органів місцевого самоврядування та сприяє

забезпеченню суспільно-політичної та економічної стабільності на території області.

Одночасно звертаємо увагу, що згідно з абзацом 3 пункту 1 Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, у засобах масової інформації особисту відповідальність за стан діловодства за зверненнями громадян несуть, зокрема, керівники органів місцевого самоврядування.